

ЗАХИСТ ЕКОЛОГІЧНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ ЧЕРЕЗ ЗАХИСТ ПРАВА НА ПОВАГУ ДО ПРИВАТНОГО І СІМЕЙНОГО ЖИТТЯ, ЖИТЛА І КОРЕСПОНДЕНЦІЇ

Вихрист С.М.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: SMVykhryst@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3844-1165>

ENVIRONMENTAL RIGHTS PROTECTION VIA THE PROTECTION OF THE RIGHT TO RESPECT FOR PRIVATE AND FAMILY LIFE, HOME AND CORRESPONDENCE

Vykhryst S.M.,

Ph.D. in Law, Associate Professor,
Department of State and Law, «KROK» University
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: SMVykhryst@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3844-1165>

Анотація. Статтю присвячено дослідженню практики Європейського суду з прав людини щодо захисту екологічних прав людини через захист права на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції на сучасному етапі. Україна є Високою Договірною Стороною Європейської конвенції з прав людини з 1997 року, має обов'язок виконувати рішення Європейського суду з прав людини у справах проти України, застосовувати в Україні Європейську конвенцію з прав людини та практику Європейського суду з прав людини.

Звертається увага на те, що Європейська конвенція з прав людини та протоколи до неї не містять права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. Незважаючи на це, Європейський суд з прав людини визнає важливу роль екологічних прав людини у сучасному світі та необхідність їх захисту.

У статті робиться висновок про те, що Європейський суд з прав людини сформував сталу ґрунтовну по-слідовну взаємоузгоджену практику в окресленій сфері, яка заснована, зокрема, на застосуванні права на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції, закріпленого статтею 8 Європейської конвенції з прав людини.

Частину цієї практики складають рішення, прийняті у справах за заявами, поданими проти України. У статті, зокрема, йдеться про рішення у справах «Дубецька та інші проти України», «Гримковська проти України» та «Дземюк проти України». Висновки, яких дійшов Європейський суд з прав людини під час розгляду цих справ, в багатьох аспектах формують сучасну доктрину європейського прецедентного права у сфері захисту екологічних прав людини.

Застосування практики Європейського суду з прав людини у сфері захисту екологічних прав людини в Україні забезпечить більш ефективну реалізацію права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та інших екологічних прав людини в Україні.

Ключові слова: екологічні права людини, механізми захисту екологічних прав людини, Європейська конвенція з прав людини, Європейський суд з прав людини, практика Європейського суду з прав людини, право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції

Формул: 0, **рис.:** 0, **табл.:** 0, **бібл.:** 52.

Abstract. The article studies the modern practice of the European Court of Human Rights regarding the protection of environmental rights via the protection of the right to respect for private and family life, home and correspondence. Ukraine has been a High Contracting Party to the European Convention on Human Rights since 1997, has an obligation to implement the decisions of the European Court of Human Rights in cases filed against Ukraine, to apply the European Convention on Human Rights and the practice of the European Court of Human Rights in Ukraine.

The article notes that the European Convention on Human Rights and its protocols do not include the right to an environment safe for life and health. Despite this, the European Court of Human Rights recognizes the important role of

environmental rights in the modern world and the need to protect them.

The article concludes that the European Court of Human Rights has formed a solid, consistent, and comprehensive practice in the field in point, which is based, in particular, on the application of the right to respect for private and family life, home and correspondence, enshrined in Article 8 of the European Convention on Human Rights.

Part of the above practice consists of judgements and decisions given by the European Court of Human Rights in cases filed against Ukraine. The article, in particular, refers to the cases of Dubetska and Others v. Ukraine, Grimkovskaya v. Ukraine and Dzemyuk v. Ukraine. The findings made by the European Court of Human Rights during the consideration of these cases in many aspects form the modern doctrine of the case-law of the European Court of Human Rights in the field of environmental rights protection.

Application of the case-law of the European Court of Human Rights in the field of environmental rights protection in Ukraine will ensure more effective implementation of the right to an environment safe for life and health and other environmental rights in Ukraine.

Keywords: *environmental rights, environmental rights protection mechanisms, European Convention on Human Rights, European Court of Human Rights, case-law of the European Court of Human Rights, the right to respect for private and family life, home and correspondence*

Formulas: *0, fig.: 0, tabl.: 0, bibl.: 52.*

Постановка проблеми. Статтею 50 Конституції України закріплюється право кожного на безпечне для життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди. Крім того, кожному гарантується право вільного доступу до інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту, а також право на її поширення. Така інформація ніким не може бути засекречена [1]. Згідно з частиною п'ятою статті 55 Конституції України кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна [1]. Україна є Високою Договірною Стороною Європейської конвенції з прав людини з 1997 року, має обов'язок виконувати рішення Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) у справах проти України, застосовувати в Україні Конвенцію та практику ЄСПЛ [2]. Оскільки практика ЄСПЛ постійно розвивається, в тому числі й у сфері захисту екологічних прав людини, актуальність дослідження захисту екологічних прав людини через захист права на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції у практиці ЄСПЛ не викликає сумніву.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню механізмів захисту екологічних прав людини приділяли увагу такі відомі вітчизняні вчені, як В.І. Андрейцев, Г.В. Анісімова, Г.І. Балюк, А.П. Гетьман, Н.Р. Кобецька, С.М. Кравченко, М.В. Краснова, Ю.А. Краснова, Н.Р. Малишева, М.О. Медведєва, Л.П. Решетник, Ю.С. Шем-

шученко, О.М. Шуміло та інші. Практиці ЄСПЛ присвячено роботи С.С. Андрейченко, М.М. Антонович, М.В. Буроменського, В.Г. Буткевича, М.М. Гнатовського, Т.І. Дудаш, І.П. Катеринчука, П.М. Рабіновича, Т.І. Фулей та багатьох інших.

Не вирішені раніше проблеми загальної частини. Дослідженню практики ЄСПЛ щодо захисту екологічних прав людини через захист права на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції на сучасному етапі достатньої уваги не приділялося.

Формування цілей статті. Метою статті є дослідження практики ЄСПЛ щодо захисту екологічних прав людини через захист права на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Європейська конвенція з прав людини та протоколи до неї не містять права на безпечне для життя і здоров'я довкілля. У своїх рішеннях ЄСПЛ, зокрема, зазначає, що у Конвенції немає явно вираженого права на чисте та тихе довкілля (рішення у справі «Геттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. the United Kingdom), заява № 36022/97, п. 96) [3], ні стаття 8, ні жодна інша стаття Конвенції конкретно не призначені для забезпечення загального захисту довкілля як такого (рішення у справі «Кіртатос проти Греції» (Kyrtatos v. Greece), заява № 41666/98, п. 52) [4], а право на збереження природи як таке не включене до переліку прав і свобод, гарантованих Конвенцією (рішення у справі «Іван Атанасов (Ivan Atanasov v. Bulgaria),

заява № 12853/03, п. 66)» [5]. Незважаючи на це, ЄСПЛ сформував визначну практику у сфері захисту екологічних прав людини. При цьому практика ЄСПЛ у цій сфері включає застосування низки статей Конвенції, чільне місце серед яких посідає стаття 8, якою гарантується право на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції.

Судова практика ЄСПЛ у сфері захисту екологічних прав людини значною мірою розвинулася з висновку ЄСПЛ про те, що, забруднення довкілля може вплинути на добробут осіб та такою мірою перешкоджати їм користуватися своїм житлом, що негативно вплине на їхнє приватне та сімейне життя, при цьому серйозно не загрожуючи їхньому здоров'ю (рішення у справі «Лопес Остра проти Іспанії», (*Lopez Ostra v. Spain*) від 9 грудня 1994 року, п. 51) [6]. Зокрема, порушення, які не є конкретними або матеріальними, такі як шум, викиди, запахи або інші форми втручання, можуть вплинути на право особи на повагу до її приватного життя та житла, тобто право не лише на визначений фізичний простір, але й на те, щоб спокійно користуватися цим простором (рішення у справі «Швейцарська кліматична асоціація літніх жінок проти Швейцарії» (*Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland*), заява № 53600/20, п. 516) [7].

Огляд практики ЄСПЛ у досліджуваній сфері посилається на декілька рішень у справах за заявами, поданими проти України [8]. Насамперед, йдеться про рішення у справах «Дубецька та інші проти України» (*Dubetska and Others v. Ukraine*), заява № 30499/03, «Гримковська проти України» (*Grimkovskaya v. Ukraine*), заява № 38182/03 та «Дземюк проти України» (*Dzemyuk v. Ukraine*), заява № 42488/02.

У справі «Дубецька та інші проти України» заявники стверджували, що органи державної влади не захистили їхнє житло, приватне та сімейне життя від надмірного забруднення, спричиненого діяльністю двох державних промислових підприємств – вуглевидобувної шахти, породний відвал якої знаходиться за 100 м від житла однієї з родин-заявників та вуглезбагачувальної фабрики, 60-метровий породний відвал якої знаходиться за трохи більше ніж 400 метрів

від житла обох родин-заявників [9].

У справі «Гримковська проти України» заявниця стверджувала, що її житло, приватне та сімейне життя зазнали значної шкоди через функціонування магістральної дороги. Скарги заявниці стосувалися, головним чином, рівня шуму, пошкодження її будинку від вібрації та її страждань у зв'язку з погіршенням здоров'я її батьків і неповнолітнього сина через забруднення повітря та ґрунту [10].

У справі «Дземюк проти України» заявник скаржився на порушення його права на повагу до його житла та приватного життя у зв'язку з облаштуванням біля його житла кладовища та невиконання органами влади судового рішення, яким облаштування кладовища поблизу його будинку було заборонено. Розміщення та використання кладовища були незаконними у багатьох аспектах: екологічні норми було порушено; висновки органів влади у сфері охорони довкілля було проігноровано; рішення суду, які набрали законної сили і підлягали виконанню, не виконувалися, і не було вжито заходів у зв'язку із зумовленими забрудненням води загрозами здоров'ю та довкіллю (рішення у справі «Дземюк проти України» (*Dzemyuk v. Ukraine*), заява № 42488/02, п. 92) [11].

Висновки, яких дійшов ЄСПЛ під час розгляду цих справ, в багатьох аспектах формують сучасну доктрину європейського прецедентного права у сфері захисту екологічних прав людини. Так, стаття 8 Конвенції може застосовуватися у справах стосовно довкілля, незалежно від того, чи забруднення безпосередньо спричинене державою, чи відповідальність держави настає через неспроможність належно врегулювати діяльність приватних суб'єктів [8, с. 48]. Для того, щоб порушити питання за статтею 8 Конвенції, втручання, щодо якого скаржиться заявник, має безпосередньо впливати на його житло, приватне або сімейне життя та має досягти певного мінімального рівня (рішення у справі «Дземюк проти України» (*Dzemyuk v. Ukraine*), заява № 42488/02, п. 77) [11]. Оцінка такого мінімального рівня є відносною і залежить від усіх обставин справи, таких як інтенсивність і тривалість шкідливого впливу та його фізичний і психологічний наслідок для здоров'я людини

та якості її життя (рішення у справі «Гримковська проти України» (Grimkovska v. Ukraine), заява № 38182/03, п. 58) [10]. У зв'язку з цим Суд у рішенні від 10 лютого 2011 року у справі «Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine), заява № 30499/03, пп. 110 та 113) встановив, що забруднення води є одним з чинників, які впливають на стан здоров'я заявників, а отже – на їх можливість користуватися своїм житлом, вести приватне та сімейне життя (рішення у справі «Дземюк проти України» (Dzemyuk v. Ukraine), заява № 42488/02, п. 77) [11].

Загальна екологічна ситуація теж має враховуватися. Також жодного питання не виникне, якщо оскаржувана шкода є незначною у порівнянні з небезпекою навколишнього середовища, притаманною життю в кожному сучасному місті (рішення у справі «Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine), заява № 30499/03, п. 105) [9]. Для того, щоб порушити питання за статтею 8 Конвенції, здоров'я людини не обов'язково має постраждати або перебувати під загрозою (рішення у справі «Дземюк проти України» (Dzemyuk v. Ukraine), заява № 42488/02, п. 88) [11]. Однак, може мати місце небезпідставна скарга за статтею 8 Конвенції там, де екологічна небезпека досягає такого серйозного рівня, що призводить до суттєвого перешкоджання здатності заявника користуватися своїм житлом, мати приватне чи сімейне життя. Наприклад, у справі «Дубецька та інші проти України» ЄСПЛ вважав, що проживання в місцевості, забруднення якої явно перевищує безпечні нормативи, наражало заявників на підвищений ризик для здоров'я (рішення у справі «Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine), заява № 30499/03, пп. 105 та 111) [9]. Більше того, ЄСПЛ зайняв позицію, що стаття 8 Конвенції застосовується, якщо небезпечні впливи діяльності, що, ймовірно, поширюватимуться на зачеплених осіб, були визначені в рамках процедури оцінки впливу на довкілля таким чином, щоб встановити достатньо тісний зв'язок з приватним та сімейним життям для цілей статті 8 Конвенції, навіть якщо небезпечна діяльність все ще перебуває на стадії планування [8, с. 35].

Для стандарту доведення ЄСПЛ використовує критерій «поза розумним сумнівом». Зокрема, по відношенню до забруднення ЄСПЛ зазначив, що немає сумніву, що промислове забруднення може негативно вплинути на громадське здоров'я загалом та погіршити якість життя особи, проте часто неможливо визначити у кількісному вираженні його вплив у кожному окремому випадку. Що стосується, наприклад, погіршення здоров'я, то важко вирізнити вплив екологічних ризиків від впливу інших відповідних факторів, таких як вік, професія або особистий спосіб життя. «Якість життя», в свою чергу, є суб'єктивною характеристикою, яка важко піддається точному визначенню (рішення у справі «Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine), заява № 30499/03, п. 106) [9]. Аналогічний підхід ЄСПЛ застосував й до забруднення, яке не є промисловим за походженням (рішення у справі «Дземюк проти України» (Dzemyuk v. Ukraine), заява № 42488/02, п. 79) [11].

У п. 106 рішення у справі «Дубецька та інші проти України» ЄСПЛ зазначає: «Беручи до уваги труднощі доведення, Суд головним чином розглядатиме висновки національних судів та інших компетентних органів для встановлення фактичних обставин справи... Як базу для аналізу Суд може, наприклад, використовувати положення національного законодавства, що визначають небезпечні рівні забруднення та екологічні дослідження, здійснені компетентними органами... Однак Суд не може сліпо поклатися на рішення національних органів влади, особливо коли вони явно несумісні або суперечать одне одному. У такій ситуації Суд повинен оцінювати докази у їх цілісності» [9].

З метою визначення того, чи несе держава відповідальність за статтею 8 Конвенції, ЄСПЛ вважає за необхідне з'ясувати, чи була ситуація результатом раптового та несподіваного повороту подій або, навпаки, існувала давно і була добре відома державним органам влади, чи була держава або чи мала вона бути обізнаною, що небезпека або шкідливий вплив зачіпали приватне життя заявника і до якої міри заявник сприяв створенню цієї ситуації для себе і був в стані

виправити її без надмірних витрат (рішення у справі «Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine), заява № 30499/03, п. 107) [9].

Визначаючи зміст позитивних і негативних зобов'язань держави, що впливають з положень статті 8 Конвенції, ЄСПЛ зауважує, що якщо розглянути питання з точки зору позитивних зобов'язань держави – вжити адекватних і розумних заходів для захисту прав людини, керуючись частиною першою статті 8 Конвенції, або якщо розглядати питання про виправдане «втручання органу державної влади», згідно з частиною другою статті 8 Конвенції, застосовувані принципи є досить схожими. В обох випадках слід підтримувати справедливий рівновагу між конкуруючими інтересами особи і суспільства в цілому, беручи до уваги, що держава користується в будь-якому випадку певною свободою розсуду у визначенні заходів, яких необхідно вжити для забезпечення дотримання Конвенції. Крім того, навіть стосовно позитивних зобов'язань, що впливають з частини першої статті 8 Конвенції, цілі, перелічені у частині другій, можуть мати певне значення у пошуках необхідної рівноваги (рішення у справі «Лопес Остра проти Іспанії», (Lopez Ostra v. Spain) від 9 грудня 1994 року, п. 51) [6].

Основним завданням ЄСПЛ у зв'язку з цим залишається визначити, чи дотримала держава, забезпечуючи права заявників, справедливий баланс. Зокрема, ЄСПЛ, у зв'язку з впливом забруднення на людей, які мешкають поряд з промисловими підприємствами, наголосив, що, коли йдеться про широкі межі розсуду, надані державам в контексті їх екологічних зобов'язань згідно із статтею 8 Конвенції, встановлення загального права заявника на безоплатне нове житло за рахунок держави було б перебільшенням, оскільки скарги заявників за статтею 8 також могли бути вирішені належним розв'язанням екологічних проблем (рішення у справі «Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine), заява № 30499/03, п. 150) [9]. У справі «Гримковська проти України» ЄСПЛ також дійшов висновку про те, що стаття 8 Конвенції не може тлумачитись як така, що вимагає від держав забезпечення кожній особі житла, яке б від-

повідало конкретним екологічним стандартам (рішення у справі «Гримковська проти України» (Grimkovskaya v. Ukraine), заява № 38182/03, п. 65) [10].

Важливою складовою забезпечення справедливого балансу між конкуруючими інтересами осіб, що зазнали впливу, та суспільства в цілому та оцінки адекватності й розумності заходів держав щодо забезпечення прав людини, передбачених статтею 8 Конвенції, на думку ЄСПЛ, є запровадження і практична реалізація механізмів інформування, доступу до інформації, участі громадськості у процесі прийняття рішень та доступу до правосуддя. Так, наголошуючи на важливості участі громадськості у прийнятті рішень з екологічних питань як процесуальної гарантії забезпечення прав, закріплених у статті 8 Конвенції, ЄСПЛ підкреслив, що істотним елементом цієї гарантії є можливість для особи оскаржити в незалежному органі рішення, дії або бездіяльність державних органів, що впливають на її права в цій сфері (рішення у справі «Гримковська проти України» (Grimkovskaya v. Ukraine), заява № 38182/03, п. 69) [10].

Висновки. Дослідження практики ЄСПЛ у сфері захисту екологічних прав людини дозволяє зробити висновок про те, що, незважаючи на відсутність прямого закріплення зазначених прав у тексті Європейської конвенції з прав людини і протоколах до неї, ЄСПЛ визнає важливу роль цих прав в сучасному світі та необхідність їх захисту засобами Конвенції. ЄСПЛ сформував сталу ґрунтовну послідовну взаємоузгоджену практику в окресленій сфері, яка заснована, зокрема, на застосуванні права на повагу до приватного і сімейного життя, житла і кореспонденції, закріпленого статтею 8 Європейської конвенції з прав людини. Частиною цієї практики складають рішення, прийняті у справах за заявами, поданими проти України. Висновки, яких дійшов ЄСПЛ під час розгляду цих справ, в багатьох аспектах формують сучасну доктрину європейського прецедентного права у сфері захисту екологічних прав людини. Застосування практики ЄСПЛ у сфері захисту екологічних прав людини в Україні забезпечить більш ефективну реалізацію права на безпечне для життя і здоров'я довкілля та інших екологічних прав людини в Україні.

Література:

1. Конституція України: Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 р. № 3477-IV. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 30. Ст. 260.
3. ЄСПЛ. Рішення у справі «Геттон та інші проти Сполученого Королівства» (Hatton and Others v. the United Kingdom), заява № 36022/97, ECHR 2003-VIII. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61188> (дата звернення: 15.09.2024).
4. ЄСПЛ. Рішення у справі «Кіртатос проти Греції» (Kyrtatos v. Greece), заява № 41666/98, ECHR 2003-VI. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-61099> (дата звернення: 15.09.2024).
5. ЄСПЛ. Рішення у справі «Іван Атанасов (Ivan Atanasov v. Bulgaria), заява № 12853/03, 02.12.2010 р. URL : <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-101958> (дата звернення: 15.09.2024).
6. ЄСПЛ. Рішення у справі «Лопес Остра проти Іспанії», (Lopez Ostra v. Spain) 09.12.1994 р., Series A no. 303-C. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_348/conv#Text (дата звернення: 15.09.2024).
7. ЄСПЛ. Рішення у справі «Швейцарська кліматична асоціація літніх жінок проти Швейцарії» (Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland), заява № 53600/20, 09.04.2024 р. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233206> (дата звернення: 15.09.2024).
8. Guide to the case-law of the European Court of Human Rights. Environment, Council of Europe/European Court of Human Rights, 2024. URL: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_8_eng (дата звернення: 15.09.2024).
9. ЄСПЛ. Рішення у справі «Дубецька та інші проти України» (Dubetska and Others v. Ukraine), заява № 30499/03, 10.02.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689#Text (дата звернення: 15.09.2024).
10. ЄСПЛ. Рішення у справі «Гримковська проти України» (Grimkovskaya v. Ukraine), заява № 38182/03, 21.07.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_729#Text (дата звернення: 15.09.2024).
11. ЄСПЛ. Рішення у справі «Дземюк проти України» (Dzemyuk v. Ukraine), заява № 42488/02, 04.09.2014 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a51#Text (дата звернення: 15.09.2024).

References:

1. Konstytutsiia Ukrainy : Osnovnyi Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 r. № 254k/96-VR. (1996). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 30, art. 141.
2. Pro vykonannya rishen ta zastosuvannya praktyky Yevropeiskoho sudu z prav liudyny : Zakon Ukrainy vid 23.02.2006 r. № 3477-IV. (2006). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 30, art. 260.
3. ECHR. Hatton and Others v. the United Kingdom, no 36022/97, ECHR 2003-VIII. Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61188> (Accessed 15.09.2024).
4. ECHR. Kyrtatos v. Greece, no 41666/98, ECHR 2003-VI. Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-61099> (Accessed 15.09.2024).
5. ECHR. Ivan Atanasov v. Bulgaria, no 12853/03, 02.12.2010. Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-101958> (Accessed 15.09.2024).
6. ECHR. Lopez Ostra v. Spain, 09.12.1994, Series A no. 303-C. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/980_348/conv#Text (Accessed 15.09.2024).
7. ECHR. Verein KlimaSeniorinnen Schweiz and Others v. Switzerland, no 53600/20, 09.04.2024 p. Available at: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-233206> (Accessed 15.09.2024).
8. Guide to the case-law of the European Court of Human Rights. Environment, Council of Europe/European Court of Human Rights, 2024. Available at: https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_8_eng (Accessed 15.09.2024).
9. ECHR. Dubetska and Others v. Ukraine, no 30499/03, 10.02.2011. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689#Text (Accessed 15.09.2024).
10. ECHR. Grimkovskaya v. Ukraine, no 38182/03, 21.07.2011. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_729#Text (Accessed 15.09.2024).
11. ECHR. Dzemyuk v. Ukraine, no 42488/02, 04.09.2014. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a51#Text (Accessed 15.09.2024).

Стаття надійшла до друку 15 вересня 2024 року